

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆԸ ԵՒ ԿՐՕՆԱԿԱՆԸ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Դպրոցական վերաբացման առթիւ՝ հարցը որ մեր ուշադիր նկատողութեան առարկան կը կազմէ, գրութիւններու պայմանաւորում կարգ մը իրազործել ջանալէ աւելի, պէտք է ըլլայ խուզարկումը կատարուած աշխատանքին յառաջ բերած արդիւնքին, կարենալ իրական ու ճշմարիտ հիմերու վրայ դնելու դպրոցական գործը, որ ներկայ ժամանակներու բազմադան պահանջներուն դէմ հետզհետէ կը նահանջէ իր ուղղութենէն, մեքենական գրութեան մը վերածելու համար դպրոցին նպատակը, ու պատրաստելու մարդեր՝ որոնք զինուած ըլլան այն երջանիկ զէնքերով, որ ապրուստի մտահոգութենէն զերծ պիտի պահէ զիրենք, առանց երբեք թոյլատրելու սակայն որ պահ մը վար իջնեն իրենց պատանէնքէն՝ ամէն ինչ կորսնցնելու վտանգին գինովը:

Երեւոյթն է այս ներկայ դպրոցներու կատարած աշխատանքին, որուն իբրեւ հետեւութիւն յառաջ եկած է սխալ հասկացում այն վարդապետութիւնը՝ թէ կեանքը պայքար է, ու պէտք է շարունակել կռիւը յաղթանակի կամ պարտութեան գինով:

Բայց այդ երեւոյթը սկզբունքը չէ որ կը կազմէ դպրոցի վարիչներուն, որոնք հանրային այդ հաստատութիւններով միակ նպատակ ունեցած են, և կը հաւատան ալ թէ ժողովուրդներու երջանկութեան հիմը կազմող խաղաղութիւնը և ապահովութիւնը պիտի կարենան ստանալ այդ հաստատութիւններէն, ատով ստացած ըլլալու համար ամէն ինչ որ կը պահանջուի իտէալ վարժարանէ մը:

Ակներեւ վրիպանքին դէմ յանդիման, միջոցներու անբաւական ու սխալ կիրարկումէն աւելի, պէտք է վերադառնալ օրէնքին տկարութեան ու թերի կազմին, կանգ առնելու համար բուն վտանգին առ-

ջև, որ ինքզինք գրութեան մը վերածելէ ետք կը խուսափի յաճախ մեր նկատողութենէն, ու կ'առաջնորդէ մոլորութիւններու, որուն ցանցին մէջ տազնապող դաստիարակը գծուար կը նշմարէ իր կառքին խախուտ կազմուածքը, արահետներու գերբուկին վերազրելով իր ճամբուն ընթացքին զինք տատանեցնող աններգաշնակութիւնը:

Մարդկային կեանքին երջանկութիւնը, որուն պիտի առաջնորդէ մեզ դպրոցը, խաղաղութեան ու ապահովութեան պակասաւոր լծակներուն վրայ գրուած, որքան իրական՝ նոյնքան տկար արդիւնքի տարաւ իր աշխատաւորները, նոյնիսկ օրէնքին թերի հանգամանքին պատճառով: Վասնզի այդ օրէնսդրները մոռցան հիներուն այնքան ծանօթ իրողութիւնը, թէ «չկայ երջանկութիւն առանց առաքինութեան», ու մերկացուցին վարժարանները այդ հնոտի ցնցոտիէն, պատմութեանի կտորի մը ծրփանքներուն առերեւոյթ կազմածին մէջ պարուրելու համար առաքինութենէն մերկացած հոգիին եղկելիութիւնը, իբր թէ յանուն արուեստներու, յանուն ազատագրութեան հին օրէնքներու բռնութենէն, և յանուն ազատ թռչնեցնելու ստացուելիք նոր խիզախութեան:

Կրթական տեսակէտով մեծ է յառաջգիւժումը ներկայ դպրոցին, իր ուսուցումներուն ունեցած յառաջգիւժումութեամբն ու զարգացումովը. ու գիտութիւնը նոր նուաճումներ կատարած է հիներուն անծանօթ ու յաճախ խորհուրդով մը սքողուած հասկացողութենէն ներս:

Գալով մանկավարժութեան, ան իր աշխատանքը կը կատարէ յամառ եռանդով, մինչեւ ծիծաղելիին մանրամասնութիւնը չվրիպեցնելով իր ուշադրութենէն, ուսուցման դիւրին մեթոտներ ձեռք բերելու եւ ուսանողին անհատականութեան մէջ երեւցած իւրաքանչիւր շարժում օգտակարին ծառայեցնելու համար:

Կատարուած այդ բոլոր ձեռնարկները կը նպաստեն անշուշտ կրթական աշխատանքին, բայց ատով չի կատարուել բնաւ դպրոցական աշխատանքը իր լիութեանը մէջ, և մարդը պատրաստելու խոշոր բացը կը մնայ, տրուած ուսումը մարդկութեան երջանկութեան ծառայեցնելու տեսակէտէն:

Ուսուցում և դաստիարակութիւն զատ գիտութիւններ եղած են այսօր, ու՛ վարժարանը տուժած է իր գերին մէջ մէկուն անտեսումով՝ միւսին յառաջդիմութեան խաբկանքը ունենալով։ Գիտութեան յառաջացումով և գիտնական սերունդի մը երեւան գալովը պիտի ստացուի՞ ակնկալուած երջանկութիւնը կեանքի, երբ անոր ետին չկանգնի մարդը՝ իր անձը յարգող, իր մարմինն ու հոգին պահպանող ամէն ազտի դէմ, իր նմանը սիրող և ուրիշին ծառայութեան նուիրուող, վերջապէս ներքին արժանիքներու զօրաւոր յարգանքով մը զինուած, ու գերագոյն էակին նկատմամբ ունեցած հաւատքով զօրացած։

Հաւատքը անհրաժեշտ տարրն է գիտական որ և է ուսուցում իր ճշմարիտ տարողութեան տանելու համար. ու արուեստի ամէն գործ հաւատքով կ'ապրի միայն, բայց ամէն հաւատք մաս մըն է Աստուծոյ հանդէպ եղած հաւատքին, առանց որուն հիմնական ոչ մէկ պատուանդան ունին մասնակի արուեստներու հաւատքները, եւ ի վերջոյ իրենց զարգացումով ու յառաջդիմութեամբ իրենց կործանումը կը պատրաստեն միայն։ Առանց այդ հաւատքին, որ տարբեր է բնաւ աստուածայինէն, գիտութիւնը փնտասակար է լոկ իր պատրաստած մարդերով, որոնք իրենց բարձրագոյն յառաջդիմութեան մէջ (որովհետեւ նախապաշարումէն ու տգիտութենէն ծնած հաւատքին մասին է մեր խօսքը) չեն կրնար խոստովիլ սկեպտիկներ ըլլալու վտանգէն, որ իր կարգին պիտի ծառայէ միայն կեանքը նկատելու անհեթեթ պարտադրանք մը ու անխիղճ պատիժ մը որ երբեք տրուած ըլլայ մարդուն։

Քիչ չեն օրինակները մեր դարուն ցուցադրած այդ եղկելիներուն, բառը իր արհաւիրական սեղմ առումին մէջ, զորս համալսարանները գունդ գունդ կը նետեն մեր երեսին, իբրեւ թէ բարձրագոյն ուսուցումով օժտելով զանոնք, բայց մերկացնելով հիմնական դաստիարակութեան մեծագոյն շնորհէն, որ իրենց արուեստին կիրարկումը պիտի գեղեցկացնէ հոգեկանացնելով զայն երջանիկ յարաբերութեամբը բոլոր ասպարէզներուն։ Որովհետեւ, չմոռնանք որ քիչ է թիւը տակաւին կրթուածներուն՝ համեմատութեամբ մարդկային ա-

նուս խոշոր զանգուածին, որուն բարիքն ու երջանկութիւնը կախում ունի միայն պատրաստուածներու բարեացակամութենէն, որ իր կարգին կ'երաշխաւորուի մարդուն քան թէ գիտնականին պատրաստութեամբը։ Այս խիկ պատճառով կրօնականը կը միջամտէ դաստիարակութեան գործին, տալու գիտութիւնը խղճի ուսման, տալու համար սկզբունքներ՝ որոնցմով առաջնորդուի մարդը իր կեանքի ընթացքին իրագործուած տեսելու դաստիարակութիւնը իր հիմնական հասկացողութեան մէջ։

Այս մասին յառաջ բերուած առարկութիւնը՝ թէ ուսուցումը արդէն չի կրնար առանց դաստիարակութեան ըլլալ, քանի որ պարտականութեան գիտակցութեան պարզան անհրաժեշտ սկզբունք մըն է զըպրօցին՝ որ և է ձեռի ուսումնականներ պատրաստելու, չի բաւեր փրկելու երեւոյթը, քանի որ ճանաչումը չի բաւեր ըստ ինքեան գործադրելու համար բարին, վասնզի այդ ճանաչումը երկսայրի միջոց մըն է, որով կարելի կ'ըլլայ ստանալ չարն ու բարին հաւասարապէս, և զայն միամտօրէն գործադրող դաստիարակը կրնայ իր բոլոր բարի ջանքերուն փոխարէն ստանալ ապականուած սերունդ մը, առանց իր զարմանքին գոհացուցիչ պատճառարանութիւնը գտնելու։ Ու անհուն է տառապանքն ու տուժալտանքը որ կը պաշարէ կազմը ուսուցիչներուն, որոնց մէջ պակաս ալ չեն մանկավարժական ծանօթութիւններով օժտուած անձերը, որոնք ի տես յառաջ եկած սերունդի մը՝ գուրկ գպրոցական նախատեսուած ուղղութիւններուն խոստացած պատրաստութենէն, յուսահատ նահանջ մը կը գծեն իրենց սեւեռումին մէջ, և որ չի դարմանուիր իրենց զոց սորված գէշ մը մանկավարժական ծանօթութիւններուն ու գրութիւններուն վերաքննութեամբը, վասն զի այդ անձերը թերեւս կրցան սորվեցնել պարտականութեան գիտութիւնը, առանց սակայն միացնելու զայն խղճմտանքին գիտութեան զօրութեանը հետ՝ անխարդախ հաւատքին միացումովը, որով պիտի պըսակուի ամբարուած հմտութիւն մը կեանքի իրագործումի ընթացքին։

Արդիւնքը կը մնայ նոյնը, եթէ կրօնական դասերը աւանդուին դարձեալ լոկ իբրեւ ուսում, իբրեւ պատմուածքներու շարք

մը և վարդապետութեանց գրութիւն, իր կազմաւորուած լիութեամբը, եթէ վաշն աւանդող ուսուցիչը հակառակ իր հմտութեան ու պատրաստութեան, չկարենայ վեր հանել անոր մէջէն հոգեկան առաքիլութեան շնորհը իր հաւատքին միջոցաւ նոյնիսկ, ու չկարենայ դրոշմել անոր զօրութիւնը ուսանողին հոգիին ընտանութեանը մէջ: Այնքան մեծ է վտանգը այս պարագային, որքան որ պիտի չըլլար ան անկրօն դաստիարակութեան մը համար, որովհետեւ անգիրտութիւնը պիտի չմերկացնէ երբեք հոգին իր խորհուրդի զգայարանքէն, ընդհակառակը ան պիտի տառապի ալ անոր բացակայութենէն, բայց վերի պարագային՝ անխուսափելիօրէն պիտի ծնի հեղեանքն ու թեթեամտութիւնը, ծաղրն ու արհամարհանքը հիմնական սկզբունքներու հանդէպ: Վերջապէս սպասուած ինձիզ հակառակ մէկ արդիւնքը պիտի տայ զըպրոցը, յանցանքի ամէն բաժին վերապահելու համար իրեն:

Վասնզի պէտք է ըլլալ խիստ՝ կատարուած աշխատանքին արդիւնքը չափելու ատեն, առանց երբեք գոհանալու միջակ վարձատրութեամբը գործին, ինչ որ սկզբունքի համարժէք ձեւ մը կ'առնէ յաջողութիւններէ հեռու ապրող կարգ մը դաստիարակներու մօտ, որոնց խանգը հիւանդ է պահանջելու համար շոյալուած ճիգին խոշոր մէկ տոկոսը, և որոնք կ'ապրին գոհունակութեանը մէջ՝ ծանրացող մթնոլորտէ մը դուրս նետուած քանի մը բեկ բեկ ճառագայթներուն, որոնց փայլը շատ հաւանաբար իրենց կատարած աշխատանքէն ալ չի գար, ըլլալով ինքնեկ արտայայտութիւնը աշակերտաց հոգիին խորը պահուած եռուզեռին:

Դարձեալ չի բաւեր զիտնալ սկզբունքներ ու կանոններ բանաձեւել դպրոցներու համար, կրկնութեամբն ու հետեւողութեամբը սերտուած ծրագիրներու, եթէ միջոցն ու գործիքը՝ դաստիարակը, պիտի չկարենայ վստ պահել աւանդուածին հոգին, հրահրել վաշն իր շիջուցումի վտանգին պահուն, և ստեղծել իսկ վաշն երբ բանաձեւուած սկզբունքները զանցառու գտնուած ըլլան օրուան պահանջքին հանդէպ, չկարենալով թափանցել մէն մի աշակերտի հոգեկան սնունդի պահանջքի պա-

հուն: Հոս է որ երեւան պիտի գայ դաստիարակին հասկացողութեան արժանիքը, երբ ան զգայ պահը իր բոլոր պահանջքներով, եւ կարենայ ունենալ քաջութիւնը ծալել մէկդի զնելու իր օրէնքներուն ծրարը, բոլորովին տարբեր պայմաններու յատուկ պատրաստութեամբ, երբ ինք նոր օրէնքներու ստեղծումին հարկադրանքին տակ զգայ ինքզինք, Վասնզի վկայականներու պոռոտ դէպին տակ ճնշուած անձը չէ անպատճառ որ դաստիարակի արժանիքը կը խտացնէ իր մէջ, ոչ ալ տարիներու թիւին առատութենէն կը չափուի իմաստութեան փայլը: Փորձառութեան հնամաշ պատմութեան ծաղքերուն մէջ ի՞նչ փրտութիւններ կը հանգչին երբեմն, որուն կոնակէն անցած տարիները չող մ'իսկ չեն նետած միտքին ունայնութեան արդիւնքին մէջ, բայց մարդերու միամտութիւնը ամպիոններ ունի տակաւին անոր վերապահած՝ սերունդներու դաստիարակութեան սրբազան անդաստաններէ ներս, խորունկ ու երկիւղած քայլերով ողջունելու համար ձախողած գործը այդ մարդերուն:

Իրենց հանգիստի միակ արժանիքէն խլուած այդ յոգնածներուն պէտք չէ հակադրել բոլորովին երիտասարդ նորերու խումբը, որ կրնայ աւելի խնամոտ պատրաստութեամբ ներկայանալ երբեմն մեզի, առանց սակաւն ունենալու իրաւունքը զըպրոցի մը ճշմարիտ նպատակը իրականացնելու գործին, իր անհատատ ու անկայուն նկարագրին բերումով, իրերու և իրողութիւններու նկատմամբ ունեցած լրջութեան պակասով եւ թեթեւ ըմբռնողութեամբը: Թերիներ՝ երկու պարագային ալ, որ հրմտութեան պակասէն չի գար, ոչ ալ փորձարկութեան խաբկանքէ մը, ալ լոկ արդիւնքն է սխալ ըմբռնուած դաստիարակութեան գործին, որ երկրորդ զիծի վրայ կը դնէ դաստիարակութիւնը մարդուն՝ հրմտութեան պատրաստելու համար:

Ոչ միայն չեն անդրադառնար մարդիկ ներկայիս այս իրողութեան յառաջ բերած վտանգին, ալ ընդհակառակը հետզհետէ կը կազմուի սերունդ մը նորերու որ կը ջանայ գործել հասկացողութեամբ մը ուրուն բանաձեւը տուաւ երբեմն Տիւմա Որդի «գիրտութիւնը ապագայի կրօնքը» յայտարարելով: Դիւ մըն ալ յանդգնութիւն ու

գիւրին էր գիտունն ալ ապագայի աստուածը յայտարարել, ամէն ինչ կործանելու համար, առանց նորին կառուցուած արժէքին։ Մինչդեռ գիտութիւնը կրնայ առարկայ ըլլալ պաշտամունքի մը, բայց երբեք կրօնքը՝ մարդկային հոգեկան պահանջներուն զոհացում տուող, կեանքի օրէնքը մեղի բացատրելու համար լինչ նը պատ կրցան բերել Գոլումպոս՝ աշխարհ մը զանելով, կամ Նեւտոն՝ տիեզերական ձգողութիւնը բացատրելով։ Այդ օրէնքը մնաց նոյնքան անբացատրելի, երբ նոյնիսկ այսօր, իրենց հսկայ յառաջդիմութեան մէջ կը գտնուին ֆիզիքն ու մեթաֆիզիքը, երկրաբանութիւնն ու բնապատմութիւնը։ Ոչինչ կը մնասեն անշուշտ այդ գիտութիւնները իրենց արժէքէն վերի չակերտուած յաւակնոտ բացատրութենէն անմասն մնալուն համար, բայց կրօնքը կը շահի անգամ մը ևս՝ տկար գէնքերով զայն գիւմազրաւող մարդոց ձեռքէն, ու կը դառնայ անհրաժեշտ աւելի քան երբեք, առանց որ և է զիջումի, ու խիստ՝ իր սկզբունքներու պահանջքին մէջ։

Հոս՝ կարելի է մոռնալ միտքի այն զբօսանքը, որով մարդիկ կը Զանան հիմա ալ հաշտութեան եղբեր փնտել կրօնքին ու գիտութեան միջև. իբր թէ երկու այդ խոշոր հակառակորդները հաշտեցնելու հարկադրանքի մը ներքև գտնուէին։ Ուրիշ՝ կուգայ այդ հակառակութիւնը, ոչ ոք կրնայ ըսել, եթէ սկզբունքներու վրայ է հարցը, բայց պէտք է յայտարարել՝ որ չկայ հակառակութիւն կամ բարեկամութիւն այդ երկուքին միջև, քանի որ ո՛չ կրօնքը գիտութիւն է, ոչ ալ գիտութիւնը կրօնք։ Ու աւելորդ՝ չըսելու համար միասակար, այն աշխատանքը, որով կարգ մը գիտուններու կարծիքները՝ կրօնքի մասին, կը հաւաքուին իբրեւ փաստ կրօնական հաւատումներու ծառայեցնելու համար։ Այդ աշխատութեամբ ճշմարտութիւն մը չհաստատելէ զատ, երկուքին ալ հիմունքներուն սպառնացող վտանգ մը կրնայ յառաջ գալ, հակառակ արդիւնքով մը պըսակելու համար այդ բարի միամիտները։ Կրօնական իրողութիւններ պէտք է բացատրուին իրենցմով միայն, իրողութիւն մը ընելու համար զանոնք նոյնիսկ, մընացեալը մարդոց միամտութիւնը չհա-

գործելու ու խաբելու պատրանքէն կուգայ միայն։

Պէտք է վախնալ աւանդութեան կըտակած օրէնքներէն քոֆտի քայլեր առնելու անոնց մնասը ու նորին բարիքը ճանչնալէ ու անոր հաւատալէ յետոյ։ Պէտք է խուսափիլ ամէն գինով կրօնական ու բարոյական դատարարականութեան տալէ աւանդաբար սխալ հասկցուած այն հանգամանքը թէ այդ դատարարականութիւնը ամէն պարագայի կ'ենթադրէ խորհելու և խօսելու ազատութեան կաշկանդում մը, ինչ որ շատերու գէնքն է շատ անգամ իրենց չըհասկցած ու չսերտած կրօնքին դէմ պայքարելու ատեն։ Ազատութիւնը, զոր կը պահանջեն մարդիկ, օրէնքներու սեղմումներէն դուրս նետուելու համար, զեղծանողներու պահանջք մըն է յաճախ, զոր կ'ուզեն իրագործել միայն իրենց հասկցած օրէնքներով որ օրէնքին ժխտումն իսկ է։ Անոնց համար պէտք է օրէնքը վերցնել. ու ամէն շարժում օրինական է արդէն, քանի որ չկայ օրէնք մը զայն արգիլող։ Այս սանձարձակութիւնը, զոր ազատութեան հետ կը շփոթեն երբեմն գիտակցօրէն, չի կրնար ըլլալ տեական, քանի որ քանդումի կ'առաջնորդէ անպայման։ Գալով ճշմարիտ ազատութեան, որուն պայքարը կը սիրէ ամէն ոք, ո՛չ խօսքի, ոչ ալ եղբայրութեան ու հաւաստութեան ըմբռնումով կարելի է ստանալ։ Այդպէս հասկցուած ազատութիւն մը երկսայրի գէնք մըն է յարձակելու և պաշտպանուելու ծառայող նոյն ատեն։ Այդ նոյն ազատութենէն կրնայ գալ ժողովուրդի մը բարիքը և չարիքը հաւաստաբապէս։

խուսափելու համար այդ վտանգէն, ազատութիւնը պէտք է յենու արդարութեան, եւ եղբայրութիւնը՝ ընկերսիրութեան վրայ. երկու պայմաններ՝ որոնք պիտի գան կրօնական դատարարականութենէն և Աստուծոյ վրայ եղած հաւատքէն, առանց որուն հիմնադուրկ չէնք մըն է ան, որուն աւելցած ամէն յարկ՝ զարգացում, այդ չէնքին փուլումը պիտի պատրաստէ։

Երուսաղեմ

Պ. Վ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ